

रोल्पा नगरपालिकाको
एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन
कार्यविधि २०८०

रोल्पा नगरपालिका

लुम्बिनी प्रदेश, रोल्पा

स्वीकृत मिति: २०८०।०८।२६

रोल्पा नगरपालिकाको एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८०

प्रस्तावना: रोल्पा नगरपालिकाका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी सेवाहरू सहजताका साथ उपलब्ध गराई उनीहरूको बाँचन पाउने अधिकार, संरक्षणको अधिकार, विकासको अधिकार र सहभागी हुन पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न एवं स्थानीय तहबाट प्रदान गरिने सेवा र सञ्चालन गरिने कार्यक्रम एकीकृत रूपमा लागु गर्न प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-८८ को उद्देश्यहरू कार्यान्वयन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको संविधानको भाग १८ धारा २२६, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६० को उपदफा (३), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको परिच्छेद १५ को दफा १०२ ले दिएको अधिकार अनुरूप नगरपालिकाले एकीकृत बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी प्रारम्भिक उमेरका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासको लागि रोल्पा नगरपालिकामा स्पष्ट एवं समान धारणा बनाई कार्यगत एकरूपता अपनाउन यो कार्यविधि स्वीकृत गरी लागू गरेको छ ।

परिच्छेद -१

संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०८०" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि नगरकार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा:-** (१) विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

(क) कार्यविधि भन्नाले "एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८०" लाई सम्झनु पर्छ ।

(ख) "प्रारम्भिक बालविकास" भन्नाले गर्भावस्थादेखि ८ वर्षसम्मका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा, संरक्षण र प्रारम्भिक सिकाईका अवसरहरू प्रदान गर्नु जनाउँदछ ।

(ग) "प्रारम्भिक बालविकास उमेर":- प्रारम्भिक बालविकास उमेर भन्नाले गर्भावस्थादेखि ८ वर्षसम्मको उमेरलाई जनाउँदछ ।

(घ) "प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम":- गर्भावस्थादेखि ८ वर्ष उमेरसम्मका बालबालिकाको विकासका लागि स्वास्थ्यकर्मी, शिक्षक, अभिभावक, तथा बालबालिकालाई लक्षित गरिएको कार्यक्रमहरूलाई जनाउँदछ ।

(ङ) "अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम":- भन्नाले गर्भावस्थादेखि ८ वर्ष मुनिका बालबालिकाको अभिभावक (हजुरआमा, हजुरबुवा, आमा, बुवा, दाजु, दिदी तथा अन्य स्याहारकर्ताहरू) गर्भवती महिला, नवदम्पति र किशोरकिशोरीहरू लक्षित स्वास्थ्य, पोषण, संरक्षण, प्रारम्भिक सिकाइ

तथा शिक्षासम्बन्धी विषयवस्तुमा सचेतिकरण गरी बालबालिकाको शारीरिक, बौद्धिक, भाषिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास लगायत प्रारम्भिक सिकाई सीप अभिवृद्धि गराउने कार्यक्रम बुझिन्छ।

- (च) "घरमा आधारित प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम" भन्नाले भौगोलिक बिकटतामा रहेका, अपाङ्गता भएका साथै गरीब तथा सीमान्तकृत तथा पछाडी पारिएका समुदायका घरपरिवारलाई बालबालिकाको उमेर अनुरूपको उचित स्याहारसुसार, सिकाई र विकासको लागि आवश्यक स्वास्थ्य पोषण सुरक्षा एबम् पूर्व सिकाईका अभ्यासहरु गराउने कार्यक्रम सम्झनु पर्दछ ।
- (छ) "एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासका कार्यक्रम":- भन्नाले रोल्पा नगरपालिका, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था र निजी क्षेत्रबीच समन्वय स्थापित भई बालबालिकाको सर्वाङ्गिक विकासका लागि आवश्यक शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रमहरु एकीकृत रूपमा सञ्चालन हुनुलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ज) "घर परिवार":- भन्नाले बालबालिकाका बाबु, आमा, दाजु, भाइ वा दिदी, बहिनी, हजुरबुबा, हजुरआमा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले सगोलमा बस्ने नजिकका अन्य नातेदारलाई समेत जनाउँछ ।
- (झ) "बालविकास संयोजक भन्नाले":- प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-८८ मा उल्लेख भए बमोजिम रोल्पा नगरपालिकाले नियुक्त गरेको व्यक्ति सम्झनु पर्छ
- (ञ) "बालबालिका":- बालबालिका भन्नाले प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकालाई जनाउँदछ ।
- (ट) "विशेष संरक्षण आवश्यकता भएका बालबालिका":- 'विशेष संरक्षण आवश्यकता भएका बालबालिका' भन्नाले बालबालिका ऐन २०७५ को परिच्छेद ५ दफा ४८ मा उल्लेख भए अनुसारका बालबालिकालाई जनाउँदछ ।
- (ठ) "विषयगत शाखा":- विषयगत शाखा भन्नाले प्रारम्भिक बालविकाससँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित शिक्षा शाखा, महिला तथा बालबालिका शाखा, स्वास्थ्य शाखा, पूर्वाधार शाखा, प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, योजना शाखा, कानून शाखा, कृषि विकास शाखा, पशु विकास शाखा लाई जनाउँदछ
- (ड) "बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका":- भन्नाले अभिभावकत्व गुमाएका वा अभिभावकत्व पाउन नसकी संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका सम्झनु पर्दछ ।
- (ढ) "रुजुसूची" भन्नाले नव दम्पति, गर्भावस्थाका महिला र जन्मेदेखि आठ वर्षसम्मका बालबालिकाले पालिकामा उपलब्ध स्वास्थ्य, पोषण ,संरक्षण ,प्रारम्भिक सिकाइ तथा शिक्षा र अन्य सेवाहरुमा पहुँच भएनभएको र पाएनपाएको विवरण सूनिश्चित गर्नका लागि बनाईएको सूचीलाई रुजुसूची सम्झनु पर्छ ।

- (ण) योजना तर्जुमा कार्यशाला: भन्नाले सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट प्रकाशित स्थानीय तहमा एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासका लागि योजना तर्जुमा कार्यशाला स्रोत सामाग्री- २०७५ आधारित भई वार्षिक रूपमा आयोजना गरिने कार्यशाला बुझिन्छ।
- (त) "सर्वाङ्गीण विकास":- सर्वाङ्गीण विकास भन्नाले बालबालिकाको शारीरिक, बौद्धिक, सामाजिक, संवेगात्मक एवम् भाषिक पक्षको समुचित विकासलाई जनाउँदछ।
- (थ) "शिशु-स्याहार केन्द्र": शिशु-स्याहार केन्द्र भन्नाले चार वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिक्षक वा सहयोगी कार्यकर्ताद्वारा बालबालिकाको हेरचाह, सामाजिक अन्तर क्रिया र खेल आदि क्रियाकलापमा संलग्न गराई उमेरअनुसारको सामाजिक व्यवहार र स्वावलम्बी हुने सीपहरू सिकाइने स्थानलाई जनाउँदछ।

स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार

३. स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति :- (१) प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी सेवाहरू संचालन गर्न देहाय बमोजिमको स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति रहनेछ।

(क) नगरप्रमुख	अध्यक्ष
(ख) अध्यक्ष, स्थानीय बाल अधिकार समिति	सदस्य
(ग) कार्यपालिका सदस्य, प्रारम्भिक बालविकास क्षेत्रसँग सम्बन्धित	सदस्य
(घ) सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गतका शाखा प्रमुखहरू	सदस्य
(ङ) बाल कल्याण अधिकारी	सदस्य
(च) प्रारम्भिक बालविकास विज्ञ (१ जना)	सदस्य
(छ) नगरस्तरीय बालसञ्चालका प्रतिनिधि (१ जना)	सदस्य
(ज) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगरपालिका	सदस्य-सचिव

४. स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति को काम, कर्तव्य र अधिकार:- (१) स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास मितिको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नअनुसार हुनेछ:-

- (क) स्थानीयस्तरमा राष्ट्रिय तथा प्रदेशको नीति, रणनीति, कार्यक्रमसँग तादात्म्यता हुने गरी प्रारम्भिक बालविकासको नीति, रणनीति तथा कार्यनीति तर्जुमा गर्ने।
- (ख) स्थानीयस्तरमा तयार गरिएको "प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८०" लागू गर्ने।
- (ग) प्रमुख कार्यान्वयनकर्ताको रूपमा प्रारम्भिक बालविकासका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्न समन्वय र सहजीकरण गर्ने।

- (घ) वडास्तरमा कार्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समिति गठन गर्न सहयोग गर्ने ।
- (ङ) वडास्तरमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कार्यक्रमको खाका तयार गरी लागू गर्ने ।
- (च) प्रारम्भिक बालविकासका लागि आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापनमा समन्वय र सहजिकरण गर्ने ।
- (छ) स्थानीय तहमा मानव स्रोत विकास, व्यवस्थापन तथा परिचालनको सुनिश्चितता गर्ने ।
- (ज) सबै सरोकारवालाहरूसँगको समन्वयमा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
- (झ) प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-८८ मा उल्लेख भए बमोजिम रोल्पा नगरपालिकामा बालविकास संयोजक नियुक्ति गर्ने । बालविकास संयोजकको नियुक्ति, सेवा सुविधा र कार्यशर्त अनुसूची १ बमोजिम हुनेछ ।
- (ञ) स्थानीयस्तरमा प्रारम्भिक बालविकाससम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यको समन्वय, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्न बालविकास संयोजकको व्यवस्था गर्न सहजिकरण गर्ने ।
५. समितिको बैठक सम्बन्धी व्यवस्था:- (१) समितिको बैठक प्रत्येक चौमासिक रूपमा बस्ने छ तर आवश्यकता भएको खण्डमा जुनसुकै बेला बस्न सक्नेछ । समितिले आवश्यकता अनुसार अस्थायी प्रकृतिका उपसमितिहरू निर्माण गरी कार्य गर्न, गराउन सक्ने छ । समितिले सामाजिक सङ्घसंस्था तथा निजी क्षेत्र तथा सेवा प्रदायकका प्रतिनिधिलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्ने छ ।
६. वडास्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समिति : (१) प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी सेवाहरू वडास्तरमा संचालन गर्न यस नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा देहाय बमोजिमको वडास्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समिति रहनेछ ।
(क) वडा अध्यक्ष	अध्यक्ष
(ख) महिला वडा सदस्य,	सदस्य
(ग) वडा सदस्य, दलित महिला	सदस्य
(घ) प्रमुख (शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला, बालबालिका, कृषि, पशु शाखा)	सदस्य
(ङ) संयोजक, वडा नागरिक समूह	सदस्य
(च) स्थानीय महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका (१ जना)	सदस्य
(छ) प्रारम्भिक बालविकास विज्ञ (१ जना)	सदस्य
(ज) प्रतिनिधि, प्रारम्भिक बालविकासमा कार्यरत गैर सरकारी संस्था	सदस्य
(ञ) नगरस्तरीय बालसञ्जालका प्रतिनिधि (१ जना)	सदस्य
(झ) वडा सचिव	सदस्य-सचिव

७. वडास्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:- (१) वडा प्रारम्भिक बालविकास समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार हुनेछ:-
- (क) स्थानीयस्तरमा तयार गरिएको “एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०८०” लागु गर्ने
 - (ख) प्रमुख कार्यान्वयनकर्ताको रूपमा प्रारम्भिक बालविकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने ।
 - (ग) वडास्तरमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
 - (घ) प्रारम्भिक बालविकासका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन र परिचालनको लागि सहजिकरण गर्ने ।
 - (ङ) तोकिएको मापदण्डअनुसार कार्यक्रम अनुगमन, नियमन तथा कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने ।
 - (च) सबै सरोकारवालाहरूसँगको समन्वयमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
८. समितिको बैठक सम्बन्धी व्यवस्था:- (१) यस समितिको बैठक प्रत्येक चौमासिक रूपमा बस्ने छ तर आवश्यकता भएको खण्डमा जुनसुकै बेला बस्न सक्नेछ। साथै आवश्यकता अनुसार सामाजिक संघसंस्था तथा निजी क्षेत्र तथा सेवा प्रदायकका प्रतिनिधिलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्ने छ ।

परिच्छेद - ३

स्थानीय एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको उद्देश्य र कार्यक्रमहरू

९. उद्देश्य: (१) प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-८८ मार्गदर्शन अनुरूप कार्यविधिको उद्देश्य तपशील बमोजिम रहेको छ ।
- (क) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको लागि गर्भावस्थादेखि ८ वर्षसम्मका सबै बालबालिकालाई उमेर अनुसार लक्षित एवं गुणस्तरीय सेवा एकीकृत रूपमा प्रदान गर्ने ।
 - (ख) एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासका लागि कानूनी, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्र निर्माण गर्ने ।
 - (ग) एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासको प्रभावकारी सेवा पुर्याउन दक्ष मानव तथा आर्थिक स्रोत सुनिश्चित गर्ने ।
 - (घ) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आमाबुवा, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्ने ।

(ड) विशेष संरक्षण आवश्यकता भएका प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि लक्षित रूपमा एकीकृत एवं गुणस्तरीय सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने ।

१०. कार्यक्रमहरू:- (१) दफा ९ मा उल्लेखित उद्देश्यहरू हाँसिल गर्न एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासका लागि योजना तर्जुमा कार्यशालाबाट प्राथमिकतामा परेका तर विषयगत शाखाबाट नसमेटिएका देहाय बमोजिमका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

(क) प्रारम्भिक बालविकासको लागि रुजुसूची (चेकलिस्ट) कार्यक्रम:

- (१) लक्षित समूह: नव दम्पति, गर्भावस्थाका महिला र जन्मेदेखि आठ वर्षसम्मका बालबालिका ।
- (२) रुजुसूची तयारी: स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समितिको समन्वयमा वार्षिक रूपमा आयोजना गरिने एकीकृत प्रारम्भिक बालविकासका लागि योजना तर्जुमा कार्यशालामा पालिकामा उपलब्ध स्वास्थ्य, पोषण, संरक्षण, प्रारम्भिक सिकाइ तथा शिक्षा र अन्य सेवाहरूको सूची तयारी गरिनेछ । रुजुसूची कार्यक्रमको सम्पूर्ण समन्वय, संयोजन तथा रुजुसूची अध्यावधिकका लागि स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले सम्बन्धित शाखाहरूमध्येबाट एकजनालाई सम्पर्क ब्यक्ति तोक्नेछ ।
- (३) रुजुसूचीको मापदण्ड: नव दम्पति, गर्भावस्थाका महिला र जन्मेदेखि आठ वर्षसम्मका बालबालिकाले नगरपालिकाबाट प्राप्त सेवाहरूको सूचीको ढाँचा अनुसूची २ बमोजिम हुनेछ ।
- (४) रुजुसूची बितरण : गर्भवती महिला, २४ महिनासम्मका बालबालिकाका लागि पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट र नवदम्पतिहरूका लागि वडा कार्यालयबाट रुजुसूची प्रदान गरिनेछ । यस कार्यविधि लागु हुदाँका बखत २४ महिना उमेर पूरा भएका बालबालिकाको हकमा यो रुजुसूचीको सुबिधा प्राप्त हुनेछैन ।
- (५) रुजुकर्ता - सम्बन्धित सेवा प्रदायकहरू (स्वास्थ्य, पोषण, संरक्षण, प्रारम्भिक सिकाइ तथा शिक्षा र अन्य) रुजुकर्ताको रूपमा रहनेछन ।
- (६) सेवाप्रदायक र सरोकारवालाहरूलाई रुजुसूचीबारे अभिमुखीकरण तथा पुनर्ताजकी तालिमका कार्यक्रम प्रत्येक वर्ष संचालन गरिनेछ ।
- (७) रुजुसूचीलाई आधार मानि कसैलाई पनि नगरपालिकाको कुनै पनि सेवा सुबिधाबाट बञ्चित गरिने छैन ।
- (८) रुजुसूची प्रयोगको अनुगमन त्रैमासिक रूपमा वा आवश्यकता अनुसार स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति र वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले गर्नेछ ।

(ख) अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम :

- (१) लक्षित समूह: गर्भावस्थादेखि ८ वर्ष मुनिका बालबालिकाको अभिभावक (हजुरआमा, हजुरबुवा, आमा, बुवा, दाजु, दिदी, संरक्षक तथा अन्य स्याहारकर्ताहरू) गर्भवती महिला, नवदम्पति र किशोरकिशोरीहरू।
- (२) संचालन प्रक्रिया: शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट विकसित अभिभावक शिक्षा तालिम सन्दर्भ सामग्री-२०७९ बमोजिम हुनेछ।
- (३) समुदाय छनौट: वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले आफ्नो वडाको आवश्यकताअनुसार पालिका स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिमा सिफारिस गरे बमोजिम हुनेछ।
- (४) सहजकर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: अभिभावक शिक्षा संचालनका लागि महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, बालविकास तथा आधारभूत शिक्षक, सामाजिक परिचालक, स्वयंसेवक तथा उपर्युक्त जनशक्तिलाई सहजकर्ताको रूपमा लिन सकिने छ।
- (५) सहजकर्ताको न्यूनतम योग्यता: देहाएको योग्यता भएका व्यक्तिहरू सहजकर्ताको रूपमा योग्य मानिनेछन:
 - (क) उमेर २० वर्ष पूरा भई ४५ वर्ष ननाघेको।
 - (ख) कम्तीमा एस.ई.ई. उतीर्ण गरेको। (तर कार्यरत महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका, बालविकास तथा आधारभूत शिक्षक, सामाजिक परिचालक, स्वयंसेवकमध्येलाई सहजकर्ताको जिम्मेवारी दिदा उनीहरूको योग्यतालाई नै आधार मानिने छ।)
 - (ग) नैतिक पतन देखिन फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट सजाय नपाएको।
 - (घ) स्थानीय भाषा संस्कृतिसंग जानकार स्थानीय व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिईनेछ।
 - (ङ) सहजकर्ताको कार्यशर्त अनुसूची ३ मा उल्लेख गरिएको छ।
- (६) सहजकर्ताको छनौट र सेवा सुविधा: अभिभावक शिक्षा कक्षा संचालनको लागि सहजकर्ता सम्बन्धी ब्यवस्थामा तोकिएका व्यक्तिहरू मध्येबाट पालिका स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले निर्णय गरी छनौट र सेवा सुविधा निर्धारण गर्न सक्नेछ।
- (७) कक्षा संचालन प्रक्रिया शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित अभिभावक शिक्षा सहजकर्ताको लागि सन्दर्भ सामग्री -२०७९ बमोजिम हुनेछ।
- (८) अभिभावक शिक्षा कक्षा संचालन गर्दाको न्यूनतम मापदण्ड:
 - (क) कक्षा व्यवस्थापन सफा र सुरक्षित स्थानमा हुनुपर्नेछ।

- (ख) एउटा कक्षामा कम्तिमा २० देखि ३० जनासम्म सहभागी गर्न सकिनेछ ।
- (ग) अभिभावकले कक्षा संचालन हुने समयमा आफ्नो बालबालिका सुरक्षित भएको सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ ।
- (घ) कक्षामा सहभागिता जनाए वापत सहभागिलाई कुनै पनि सेवा सुविधा दिन पालिका बाध्य हुने छैन । पालिकाले चाहेको खण्डमा सेवा सुविधा दिन सक्नेछ ।
- (९) शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित अभिभावक शिक्षा सहजकर्ताको लागि सन्दर्भ सामग्री -२०७९ को आधारमा रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।
- (१०) समुदायको आवश्यकता हेरी चित्रात्मक र जानकारीमूलक होर्डिङ बोर्ड, भित्ते लेखन, फ्लेक्स प्रिन्ट तथा अन्य सन्देशमूलक सामग्री तयारी, प्रकाशन र बितरण गरिनेछ ।
- (११) अभिभावक शिक्षामा आधारित सडक नाटक, अभिभावक मेला, सांस्कृतिक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- (१२) अनुगमन र मूल्याङ्कन : अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको अनुगमन शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित अभिभावक शिक्षा सहजकर्ताको लागि सन्दर्भ सामग्री -२०७९ मा उल्लेखित सूचक अनुसार नगरपालिका तथा वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले गर्न सकिने छ ।

(ग) घरमा आधारित प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम:

- (१) भौगोलिक बिकटतामा रहेका, अपाङ्गता भएका साथै गरीब तथा सीमान्तकृत समुदायका घरपरिवारलाई बालबालिकाको उमेर अनुरूपको उचित स्याहारसुसार, सिकाई र विकासको लागि आवश्यक स्वास्थ्य, पोषण सुरक्षा एवम् पूर्व सिकाईका अभ्यासहरू गराई प्रारम्भिक बालविकासको अवसर उपलब्ध गराउन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- (२) कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा बालबालिकालाई घरमा नै वा घरपरिवार कै वातावरणमा राखेर आमाबुवा अभिभावक, संरक्षक, परिवारका सदस्यहरूद्वारा बालबालिकाको उमेर अनुरूपको उचित स्याहारसुसार, सिकाई र विकासको लागि आवश्यक स्वास्थ्य पोषण सुरक्षा एवम् पूर्व सिकाईका अभ्यासहरू तथा घरायसी स्तरमै उपलब्ध तथा निर्माण गर्न सकिने खेल सामग्री तयारी र अभ्यास गराईने छ ।
- (३) लक्षित समूह: नगरपालिका क्षेत्रभित्रका ४ वर्ष मुनिका बालबालिकाका अभिभावकहरू ।

- (४) आवश्यकता हेरी वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले सिफारिस गरे बमोजिम कार्यक्रम संचालन गरिने घर परिवार छनौट गरिनेछ ।
- (५) परामर्शकर्ता सम्बन्धि ब्यवस्था: महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, बालविकास शिक्षक, सामाजिक परिचालक, स्वयंसेवक(महिला) मध्येबाट घरभेट परामर्शकर्ता छनौट गरिनेछ ।
- (६) जनशक्ति व्यवस्थापन तथा परिचालन: (१) निम्न योग्यता भएका ब्यक्तिहरुलाई तालिम पश्चात घरभेट परामर्शकर्ताको रूपमा नियुक्ति गरी परिचालन गर्न सकिनेछ।
- (क) उमेर २० वर्ष पूरा भई ४५ वर्ष ननाघेको।
- (ख) कम्तीमा एस.ई.ई. उतीर्ण गरेको ।(तर कार्यरत महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका, बालविकास तथा आधारभूत शिक्षक, सामाजिक परिचालक, स्वयंसेवकमध्येलाई घरभेट परामर्शकर्ताको जिम्मेवारी दिदा उनीहरुको योग्यतालाई नै आधार मानिने छ ।)
- (ग) नैतिक पतन देखिन फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट सजाय नपाएको।
- (घ) स्थानीय समुदायको ब्यक्तिलाई प्राथमिकता दिईनेछ।
- (२) घरमा आधारित प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको घरभेट परामर्शकर्ताको सेवा सुविधा देहाय बमोजिम हुनेछ ।
- (क) सहजकर्ताको छनौट र सेवा सुविधा: घरभेट परामर्शकर्ता तोकिएका ब्यक्तिहरु मध्येबाट पालिका स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले निर्णय गरी छनौट र सेवा सुविधा निर्धारण गर्न सक्नेछ।
- (ख) कार्यशर्त: घरभेट परामर्शकर्ताको कार्यशर्त अनुसूची ४ बमोजिम हुनेछ।
- (७) कार्यक्रम संचालन प्रक्रिया: कार्यक्रम संचालन महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा र अन्य विषयगत शाखाको समन्वयमा गरिनेछ। जसअनुसार,
- (क) लक्षित समूह नक्सांकन गर्ने ।
- (ख) लक्षित समूहका आमाहरुलाई वा परिवारका स्याहारकर्ता वा हेरालुलाई तालिम दिने ।
- (१) तालिम पश्चात घरभेट परामर्शकर्ताले लक्षित समूहको प्रत्येक घरमा कार्यक्रम अबधि भर उमेर अनुरूपको उचित स्याहार सुसार, सिकाई र विकासको लागि आवश्यक पर्ने कम्तिमा १० वटा विषय (अभिभावक शिक्षा कक्षाको सन्दर्भ सामाग्रीमा रहेका ३३ वटा विषयहरुमध्ये) मा छलफल गर्ने ।

- (२) एक पटकमा कुनै एक बिषयमा कम्तिमा १ घण्टा घरमा उपलब्ध परिवारका सबै सदस्य समेत राखि परामर्श तथा छलफल गर्ने ।
- (३) हरेक घरभेट परामर्शकर्ताले प्रतिदिन भेट गर्नु पर्ने घर संख्या वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।
- (४) अन्य कार्यप्रकृया प्रारम्भिक बालविकास समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(घ) शिशु स्याहार केन्द्र संचालन:

शिशु स्याहार केन्द्र संचालन महिला, बालबालिका तथा **जेष्ठ नागरीक शाखा मार्फत गरिनेछ ।**

(१) लक्षित समूह: २४ महिनादेखि ४७ महिनासम्मका बालबालिका ।

(क) आवश्यकता हेरी वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले सिफारिस गरे बमोजिम केन्द्र संचालन गर्न लक्षित समूह छनौट गरिनेछ ।

(ख) छनौट भएका लक्षित समूहमा केन्द्र संचालन गर्न सामाजिक परिचालक, स्वयंसेविका वा आमासमूहलाई परिचालन गरिनेछ ।

(४) केन्द्र सञ्चालन प्रक्रिया:

(क) जनशक्ति व्यवस्थापन तथा परिचालन: निम्न योग्यता भएका व्यक्तिहरूलाई तालिम पश्चात स्याहारकर्ता रूपमा नियुक्त गरी परिचालन गर्न सकिनेछ ।

(क) उमेर २० वर्ष पूरा भई ४५ वर्ष ननाघेको ।

(ख) कम्तीमा एस.ई.ई. उतीर्ण गरेको । (तर कार्यरत महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका, बालविकास तथा आधारभूत शिक्षक, सामाजिक परिचालक, स्वयंसेवकमध्येलाई स्याहारकर्ताको जिम्मेवारी दिदा उनीहरूको हालको योग्यतालाई नै आधार मानिने छ ।)

(३) नैतिक पतन देखिन फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट सजाय नपाएको ।

(४) स्थानीय समुदायको व्यक्तिलाई पहिलो प्राथमिकता दिईनेछ ।

(ख) शिशु स्याहार केन्द्र सञ्चालन गर्न स्याहारकर्ताको सेवा सुविधा देहाय बमोजिम हुनेछ ।

(१) मासिक सेवासुविधा: पालिकाको नियमानुसार हुनेछ ।

(२) नियुक्ति प्रक्रिया: स्याहारकर्ता सम्बन्धि ब्यवस्थामा तोकिएका ब्यक्तिहरू मध्येबाट पालिका स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिले निर्णय गरी छनौट गर्न सक्नेछ ।

(३) स्याहारकर्ताको अन्य सेवासुविधा अभिभावकहरू आफैले सामूहिक रूपमा व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(४) कार्यशर्त: स्याहारकर्ताको कार्यशर्त अनुसूची ५ बमोजिम हुनेछ ।

- (ग) पालिकाबाट नियुक्ति भई तालिम पाएको स्याहारकर्ताहरूद्वारा अथवा आमाहरूद्वारा बालबालिकाहरूको उमेर अनुसार नक्साङ्कन गरी ७ देखि १० जना (बालबालिकाको संख्या स्थानीय आवश्यकता अनुसार थपघट गर्न सकिनेछ तर १० जना भन्दा बढी बालबालिका भएमा दुई जना स्याहारकर्ता द्वारा संचालन गर्ने।) को बालबालिकाहरूको समूह तयार गरिनेछ ।
- (घ) केन्द्र संचालन गर्न बालबालिकाको घरदेखि १० मिनेटको पहुँचको दुरीमा स्याहार स्थल तय गर्नुपर्दछ ।
- (ङ) समूहमा बालबालिकाको स्याहार, सिकाई तथा विकासका क्रियाकलाप संचालन हुनेछ ।
- (च) शिशु स्याहार स्थलमै पोषणयुक्त स्वस्थ र सुरक्षित स्थानीय खाजाको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।
- (छ) शिशु स्याहार स्थल सफा स्वच्छ र सुरक्षित हुनुपर्नेछ ।
- छ) समुदाय, अभिभावक, वडा र पालिकाले सुरक्षित बालमैत्री शिशु स्याहार कार्यक्रमको लागि स्थलको व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।
- (ज) शिशु स्याहार केन्द्रमा जुन सुकै पनि धर्म, लिङ्ग, जाति, वर्ग आदिलाई समावेश गराउन सकिनेछ ।

परिच्छेद - ४

विविध

११. **अनुगमन तथा मूल्यांकन:-** (१) यस कार्यविधि बमोजिम संचालन हुने सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समिति आफैले वा उपसमिति मार्फत र वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समिति वा तोकिएको शाखाले गर्नेछ ।
- (२) समितिले अनुगमन तथा मूल्यांकनको चौमासिक प्रतिवेदन कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गर्नुपर्नेछ ।
१२. **बजेट व्यवस्थापन तथा लेखा परिक्षण:** (१) यस कार्यविधि बमोजिम कार्यक्रम संचालन गर्न आवश्यक पर्ने बजेट नगरपालिकाको कार्यालयले विनियोजन गर्ने छ । कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नकोलागि विकास साझेदार संस्थाको सम्लग्नता रहन सक्नेछ ।
- (२) संचालन रहेका कार्यक्रममा विनियोजित बजेटबाट भएको खर्चको लेखा परिक्षण नगरपालिकाले गर्ने छ ।
१३. **बाधा अड्काउ फुकाउ:-** यस कार्यविधिको कार्यान्वयनको सिलसिलामा माथि उल्लेखित सबै कार्यक्रम कार्यान्वयन एकै आर्थिक वर्षमा संचालन गर्न नगरपालिका बाध्य हुने छैन । साथै अन्य कुनै द्विविधा हुन गएमा सो को व्याख्या वा बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार नगरकार्यपालिकामा रहनेछ ।

१४. बचाउ:- प्रारम्भिक उमेर समूहका बालबालिकाको हक अधिकार स्थापित गर्ने सम्बन्धमा यो कार्यविधि लागू हुनुभन्दा पहिले भए गरिएका सबै कार्यहरू यसै कार्यविधि बमोजिम भए गरेका मानिनेछन् ।

अनुसूची- १

बालविकास संयोजकको नियुक्ति, सेवा सुबिधा र कार्यशर्त

नियुक्ति प्रक्रिया नमुना:

(क) बालविकास संयोजक आवश्यक न्यूनतम योग्यता :

(क) नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तिमा शिक्षा शास्त्र वा अन्य विषयमा स्नातक उत्तीर्ण गरेको ।

(ख) अनुभव:

(१) बहुक्षेत्रीय (स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा, उत्प्रेरणा, सहजीकरण प्रविधि र बालस्याहार आदि) कार्यक्रमका लागि कम्तिमा २ वर्ष अनुभव प्राप्त व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

(२) प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी नीति नियम तथा कार्यक्रमका बारेमा जानकार हुनुपर्ने,

(३) स्थानीय योजना निर्माण र प्रक्रिया सम्बन्धी अनुभव र ज्ञान भएको हुनुपर्ने,

(४) अभिभावक शिक्षा, अभिभावक अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्बन्धी अनुभव भएको हुनुपर्ने,

(५) प्रारम्भिक बालविकास तथा एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी राम्रो ज्ञान भएको,

(६) स्थानीय सरकार र सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी विभिन्न कार्यशाला र तालिम सञ्चालन गर्न सक्ने,

(७) कार्यक्रम पश्चात पनि बालविकास संयोजक पदमा निरन्तरता हुने दक्षता भएको ।

(ग) प्राथमिकता: सम्बन्धित पालिकाको बासिन्दालाई प्राथमिकता दिइनेछ । सम्बन्धित पालिकामा उपयुक्त आवेदक नभएको खण्डमा नजिक पालिकाको हुनुपर्ने ।

(घ) छनौट प्रक्रिया: लिखित तथा मौखिक अन्तर्वार्ता (छोटो सूचीमा परेका उम्मेदवारलाई मात्र लिखित परीक्षामा समावेश गरिनेछ ।)

(ङ) सेवा सुबिधा: पालिकाको नियमानुसार

कार्यशर्त:

(१) कार्यगत समन्वय: शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ, खानेपानी, दैवी प्रकोप, बालकल्याण अधिकारी, महिला बालबालिका, सम्बन्धित वडा, स्वास्थ्य चौकी, विद्यालय, प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र, अभिभावक, संघ संस्था, समूहहरु, समुदाय तथा सरोकारवालासँगको समन्वय, पैरवी गर्ने ।

(२) एकीकृत प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सम्बन्धी स्थानीय सरकारद्वारा संचालित कार्यक्रमको आवश्यकता पहिचान तथा तथ्यांक संकलनका साथै नक्शाङ्कन, अभिलेखीकरण गर्ने ।

- (३) संविधान, ऐन, नीति, नियमावली, निर्देशिका, कार्यनीति, बालमैत्री स्थानीय शासन, बहुक्षेत्रीय पोषण, "प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-२०८८ सम्बन्धी संघ , प्रदेश र स्थानीय सरकार संचालन ऐनको आधारमा कार्यविधि स्वीकृतिका लागि तयारी गर्ने ।
- (४) गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकासको एकीकृत सेवा पहुँचका लागि अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको पैरवी, सहजीकरण, समन्वय, अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन तयारी, यस संग सम्बन्धित स्थानीय सरकारको दीर्घकालिन, अल्पकालिन योजना निर्माणमा एकीकृत प्रारम्भिक बालविकाससँग सम्बन्धित कार्यक्रम योजना, बजेट, स्रोत सामग्री, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, तथा बालबालिकाका लागि सेवा सुविधाहरु योजनामा समावेश गराउन समन्वय गर्ने ।
- (५) सबै कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको अभिलेखीकरण र समिक्षात्मक प्रतिवेदन तयारी गर्ने ।

अनुसूची २

प्रारम्भिक बालविकास रुजुसूची

आमाको नाम:

बालबालिकाको नाम (जन्मपछि लेख्ने):

ठेगाना:

क्र.स.	सेवा	रुजु (टिक लाउने)	मिति	रुजुकर्ता
१	विवाह दर्ता			
२	नवदम्पतीका लागि परिवार योजना परामर्श			
३	गर्भवतीलाई आइरन चक्री क्याल्सियम बितरण/परामर्श			
४	गर्भवती महिलाको एच.आइ.भी परीक्षण			
५	पूर्व प्रसुति जाँच			
	पहिलो			
	दोस्रो			
	तेस्रो			
	चौथो			
	पाँचौ			
	छैठो			
	सातौ			
	आठौ			
६	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती			
	सुत्केरी बिदा, बिगौती दुध			
७	प्रसुति भत्ता/ न्यानो झोला/ गर्भवती उत्प्रेरणा भत्ता			
८	पौष्टिक सामग्री वितरण			
९	जन्म दर्ता (३५ दिन भित्रमा)			
१०	प्रसुति पश्चात स्वास्थ्य परीक्षण तथा अन्य परामर्श (वृद्धि अनुगमन, जन्मान्तर)			

क्र.स.	सेवा	रुजु (टिक लाउने)	मिति	रुजुकर्ता
	पहिलो			
	दोस्रो			
	तेस्रो			
	चौथो			
११	खोप सेवा			
	बि.सी.जी			
	६ हप्तामा: रोटा, पोलियो, पि.सि.भी. डि.पि.टि., हेप/बी हिब/FIPV			
	१० हप्तामा: रोटा, पोलियो, पि.सि.भी. डि.पि.टि., हेप बी हिब			
	१४ हप्तामा: पोलियो, डि.पि.टि., हेप बी हिब			
	९ महिना: एफ. आई. पी. भी., पि.सि.भी., दादुरा रुबेला			
	१२ महिना: जापानिज इन्सेफलाइटिस			
	१५ महिना: दादुरा रुबेला, टाइफाइड			
१२	बालबालिकाको नियमित वृद्धि अनुगमन			
१३	६ महिनासम्म पूर्ण स्तनपान परामर्श			
१४	पूरक खानाको परामर्श			
१५	भिटामिन ए (६ देखि ५९ महिना)			
१६	जुकाको औषधी (१२ देखि ५९ महिना)			
१७	अभिभावक शिक्षा			
१८	बाल पोषण भत्ता (५ वर्षसम्म)			
१९	विद्यालयमा आधारित पूर्व प्राथमिक कक्षा वा समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रमा भर्ना			
२०	विद्यालय (कक्षा १) मा भर्ना			

क्र.स.	सेवा	रुजु (टिक लाउने)	मिति	रुजुकर्ता
२१	विद्यालयमा दिवा खाजा			
२२	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक			
२३	छात्रवृत्ति			
२४	अपाङ्गताको पहिचान			
२५	बालभिटा (६ महिनादेखि २३ महिनासम्म)			
२६	Rural ultrasound service			
२७	LAB परिक्षण सेवा			

माथि उल्लेखित क्रियाकलाप पालिकाले सञ्चालन गरेको क्रियाकलाप अनुसार थप घट गर्न सकिने

अनुसूची ३

अभिभावक शिक्षा सहजकर्ताको कार्यशर्त

- (१) अभिभावक शिक्षा कक्षा संचालन गर्न वडा तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरु संग समन्वय र छलफल गर्ने ।
- (२) अभिभावक शिक्षा संचालन गर्नका लागि समुदायमा अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुको भेला गराई अभिभावक शिक्षाबारे अभिमुखिकरण गर्ने ।
- (३) अभिभावक शिक्षा कक्षामा नियमित रूपमा सहभागि ईच्छुक सहभागि कम्तिमा २०-३० सम्मको सूची तयारी गर्ने ।
- (४) अभिभावक शिक्षा सन्दर्भ सामाग्रीमा रहेको ३३ विषयवस्तु मध्ये कम्तिमा २० अनिवार्य रूपले संचालन गर्ने ।
- (५) स्थानीय भेषभुषा, संस्कृतिको कदर गर्दै स्थानीय रूपमा रहेका सकारात्मक चलनहरुको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- (६) समुदायमा गई अनुगमन तथा पारिवारिक भेटघाट गर्ने ।
- (७) सन्दर्भ सामाग्रीमा भएको अनुगमन ढाँचा अनुसारको तथ्यांकहरु अध्यावधिक गर्ने ।
- (८) अभिभावक शिक्षा कक्षा संचालनको प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित शाखामा पेश गर्ने ।

अनुसूची ४

घरभेट परामर्शकर्ताको कार्यशर्त

- (१) कार्यक्रम अनुसार लक्षित समूहको नक्सांकन गर्ने ।
- (२) लक्षित समूहका आमाहरुलाई वा परिवारका स्याहारकर्ता वा हेरालुलाई तालिम दिने
- (३) लक्षित समूहलाई तालिम पश्चात प्रत्येक घरमा गई कार्यक्रम अबधि भर उमेर अनुरूपको उचित स्याहार सुसार, सिकाई र विकासको लागि आवश्यक पर्ने कम्तिमा १० वटा विषय(अभिभावक शिक्षा कक्षाको सन्दर्भ सामाग्रीमा रहेका ३३ वटा विषयहरुमध्ये) मा छलफल गर्ने ।
- (४) आफूले गरेका कामकाजको प्रतिबदेन तयार गरी सम्बन्धित शाखामा पेश गर्ने ।

अनुसूची ५

शिशु स्याहारकर्ताको कार्यशर्त

- (१) दैनिक रूपमा ६ घण्टा सम्म शिशु स्याहार क्रियाकलापको निर्देशिका अनुसार क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।
- (२) शिशु स्याहार केन्द्रको सरसफाई व्यवस्थापन गर्ने ।
- (३) बालबालिकाहरुको बसाई तथा सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने ।
- (४) बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य पोषणलाई ध्यानमा राख्दै स्वस्थ, सफा, सुरक्षित र पोषण युक्त दिवा खाजा तयारीमा ध्यान दिने ।
- (५) समन्वित सरोकारवालाहरुसंग शिशु स्याहार केन्द्रको व्यवस्थापन तथा परिचालनको लागि समन्वय गर्ने ।
- (६) अभिभावकहरुसंग नियमित बैठक तथा छलफल गर्ने ।
- (७) वडा स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास समितिलाई शिशु स्याहार केन्द्रको बारेमा नियमित रूपले विवरण अध्यावधिक गराउने ।